

ЛЕКЦІЯ 1

ЗНАКОВА ПРИРОДА МОВИ

План

1. Загальне поняття про знак. Природні і штучні знаки. Семіотика
2. Мова як знакова система. Специфіка мовного знака.
3. Мова і несловесні форми спілкування (паралінгвістика і паракінесика).

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

Знак – матеріальний, придатний для чуттєвого сприймання об'єкт, який у процесах пізнання та спілкування може бути заміником (представником) іншого предмета, явища, дії [велика українська енциклопедія].

Основні ознаки знака:

- 1) матеріальність, тобто чуттєва сприйманість;
- 2) позначення чогось, що перебуває поза ним (об'єкт, позначений знаком, називається денотатом або референтом);
- 3) пов'язуваність/непов'язуваність з позначуваним природним (причинним) зв'язком;
- 4) інформативність (здатність нести якусь інформацію і використовуватися з комунікативною метою);
- 5) системність.

Семіотика – наука про знаки, їхню природу, типи.

Основи семіотики заклав американський математик і логік Чарльз Сандерс Пірс (1839-1914). Засновник семіотики як науки – Чарльз Вільям Морріс (1901-1979) “Основи теорії знаків” (1938), “Знаки, мова і поведінка” (1964). Основоположник лінгвосеміотики – Фердінанд де Соссюр.

Основним поняттям семіотики є знак.

Класифікація знаків за типом відношень між матеріальною формою знака і позначуваним об'єктом (функціональна класифікація)

Розробили:

Чарльз Сандерс Пірс (1839–1914) – американських учений, розробляв логіку, семіотику, математику та філософію.

Карл Людвіг Бюлер (1879-1963) – німецький психолог та лінгвіст, автор праць з психології мислення і мови

знаки-індекси (знаки-прикмети і знаки-симптоми) – знаки, пов’язані з означуваними предметами як наслідок (знак) і причина (предмет): дим як знак вогню (вогонь спричинив появу диму), чорні хмари в спеку – знак наближення грози

знаки-копії – відтворення, репродукції, подібні на позначувані предмети. Їх ще називають іконічними знаками. Сюди належать сліди лап тварин, фотографії, зліпки, відбитки тощо: сліди зайця, лисиці тощо на снігу як знак для мисливця (є заячі сліди на снігу – значить тут бігають зайці)

знаки-сигнали – знаки, покликані спонукати людей до певних дій: сирена як знак повітряної тривоги, червоний колір світлофора як знак заборони рухатися по дорозі тощо

знаки-символи – знаки, які використовують для передачі (визначення) абстрактного змісту. Для них характерна відсутність природного зв’язку з позначуваними об’єктами. Наприклад, тризуб і жовто-блакитний прапор як символи України, голуб як символ миру тощо.

Класифікація польського вченого Адама Шаффа

(1913-2006, праця «Основи семіотики»)

- 1) природні знаки – пов’язаними з самим предметом. **Знаки-індекси і знаки-копії** є природними знаками. Вони виконують пізнавально-прагматичну функцію
- 2) штучні знаки – умовні, не пов’язані безпосередньо з предметом. Виконують комунікативно-прагматичну функцію, мають свого відправника і адресата. Вони розпадаються на словесні і несловесні.

Несловесні – замітники, конвенціональні знаки, знаки-символи.

Замінники – іконічні знаки (знаки-образи, які схематично зображають предмет: знак пішохідного переходу, знаки на вбиральнях).

Конвенціональні знаки (суто умовні знаки, несхожі з позначуванним: сигнали (тривога, шкільний дзвінок) і індекси – позначення на предметах, схемах, графіках, наприклад, червоний хрест на швидких допомогах)

Класифікація знаків за способом сприйняття їх людиною

(Тадеуш Мілевський, 1906-1966)

- 1) акустичні (слухові, вокально-інструментальні);
- 2) оптичні (зорові);
- 3) дотикові (алфавіт для сліпих);
- 4) нюхові;
- 5) смакові.

Вербальні знакові системи

Вербальні знакові системи - це природні мови, які утворюють *семіотичну базу культури* народу. У світі існує від 2500 до 5000 природних мов (їх точне число встановити неможливо, оскільки немає однозначних критеріїв для розмежування різних мов від різних діалектів однієї і тієї самої мови).

Природна мова - це історично сформована знакова система, що утворює семіотичну базу (основу) всієї культури народу, який говорить цією мовою. Ніяка інша знакова система не може зрівнятися з нею за своїм культурним значенням.

Біологічні передумови появи і розвитку мови – психофізіологічні властивості людини, закладені в її біологічній природі (мозок, органи слуху, гортань), але без потреби спілкування мова з'явитися не може.

Мова є соціальним феноменом, оскільки формується і розвивається лише в процесі суспільного життя людей.

Переваги знаків природної мови над іншими знаковими системами

- 1) Мова економічно вигідна і зручна для користування. Проголошення звуків не вимагає від людини помітних витрат енергії, не потребує матеріальних засобів, залишає вільними руки і водночас дає змогу передавати швидко досить великий обсяг інформації;
- 2) Мова є надійним засобом збереження і передавання інформації. «надлишковий» характер мови (вона кодує інформацію в більшій кількості знаків, ніж це потрібно для її сприйняття) дає змогу правильно подати зміст

мовних повідомлень, уникнути помилок навіть тоді, коли в повідомленні є пропуски і спотворення;

- 3) Специфічна структурна організація. Мова являє собою *поліструктурну, розгалужену, ієрархічну, багаторівневу систему знаків*. Базовою структурною одиницею є слово. Слова мають внутрішню структуру (корінь, суфікси, префікси тощо) і побудовані з "елементарних частинок" – фонем. Слова об'єднуються в фрази, висловлювання. А з останніх складаються тексти - великі і більш-менш цілісні "шматки" мови. Загалом можна виділити чотири основних структурних рівні мови.
- 4) Природна мова є відкритою системою, здатною до необмеженого розвитку. Мова фіксує зрушення, які відбуваються в суспільстві.